

Ірина Скорейко-Свірська

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОНЕТИКО-ГРАФІЧНОЇ АСИМІЛЯЦІЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ АНГЛОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

© Скорейко-Свірська І., 2008

У статті проаналізовано та обґрунтовано результати дослідження особливостей освоєння англомовних запозичень, які входять до складу сучасної української терміно-системи науки і техніки, на фонетичному рівні української мови із врахуванням ознак графічного освоєння запозичень.

The article represents the results of phonetic assimilation peculiarities of English scientific and technical borrowings that function in the system of the Ukrainian language. The results of graphic adaptation of English borrowings have been taken into consideration in the given investigation as well.

До словникового складу сучасної української мови входить значна кількість слів, запозичених з англійської мови. Особливо це стосується терміносистеми науки й техніки, де для номінації нових понять використовують саме англомовну лексику.

Запозичення лексичних одиниць іншомовного походження – завжди складний процес: це не просто передача готових елементів однією мовою в систему іншої, а також і їх органічне освоєння мовою-одержувачем, пристосування та перетворення в умовах іншої системи. Виникає потреба вивчення особливостей освоєння англізмів на різних рівнях української мови. З огляду на це, наукові розвідки, присвячені дослідженню процесів асиміляції англомовних запозичень у системі української мови, є надзвичайно **актуальними**.

Проблемам адаптації іншомовних слів в українській мові присвятили чимало праць такі науковці, як Ю. Жлуктенко, С. Семчинський, В. Сімонок, Л. Кислюк, А. Олійник, О. Лисенко, Г. Сергєєва, С. Федорець та ін. Не зважаючи на це, особливості освоєння термінів англійського походження, які входять до складу сучасної української терміносистеми науки і техніки, залишаються не вивченими. І, оскільки, основою входження іншомовного слова у систему мови-одержувача є його оформлення фонетичними та графічними засобами мови-реципієнта, то **метою** нашої публікації є визначення загальних тенденцій асиміляції англомовних науково-технічних термінів на фонетичному рівні української мови із врахуванням ознак графічного освоєння запозичень.

У процесі фонетичного та графічного освоєння відбувається повне або часткове пристосування англійської вимови, графіки та орфографії до української. У відтворенні англійських фонем українською мовою діють різні чинники: контакти мови-одержувача з іншими мовами, мова-посередник та її роль у появі іншомовних лексем, усний чи писемний шлях введення запозичення, традиції вимови та написання, які зазвичай змінюються у процесі розвитку мов. На запозичення термінів також значною мірою впливає фаховий та мовний рівень того, хто вперше вводить відповідний термін в українськомовне середовище. Унаслідок того, що науково-технічну термінологію

запозичають здебільшого через опрацювання та переклад іноземної літератури, саме мовне чуття науковця часто є вирішальним фактором, який визначає подальшу долю форми терміна, запозиченого з іншої мови [1, с. 41–43].

Зазначимо також, що слова, запозичені писемним шляхом, зазнають менших змін у звуковому складі, ніж слова, запозичені усно. Однак процес їхньої асиміляції на фонетичному рівні є дещо уповільнений внаслідок впливу орфографії мови, з якої ці слова запозичені [2, с. 140]. Уплив іншомовної орфографії у процесі освоєння запозиченого слова є особливо відчутним, коли йдеться про англійські запозичення: в англійській мові існує значна розбіжність у вимові та написанні. Саме тому деяким лексемам, запозиченим з англійської мови, властиві певні коливання у вимові та написанні, особливо на початковому етапі їх функціонування* в мові-реципієнті: в основі одних варіантів лежить прагнення носіїв мови-одержувача читати запозичене слово відповідно до правил рідної орфографії; інші варіанти з'являються внаслідок певної звукової трансформації – імітації іншомовної вимови з використанням звуків рідної мови [3, с. 57].

Характерною рисою освоєння слів іншомовного походження на фонетичному рівні системи мови-одержувача є встановлення певних діафонічних відношень. Відповідно підпорядкування фонетичної структури англійських запозичень нормам української мови супроводжується фонетичною субституцією, яка на парадигматичному рівні може проявлятися таким чином:

1) проста субституція – заміна однієї фонем мови-джерела однією фонемою мови-реципієнта, наприклад: *reverse* [ri'vɜ:s] – *реверс* - /s/ → /c/, *padap* [teida:r] – *падап* - /d/ → /ð/.

2) звукова конвергенція – передавання двох чужомовних фонем однією фонемою мови-одержувача. Наприклад, заміна англійських голосних фонем, короткої й довгої, однією короткою українською голосною: *hopper* ['hɒpə] – *хонер*** - /o/ → /o/, *walkman* ['wo:kmən] - *вокмен* - /o:/ → /o/. Або заміна /g/ та /h/ українською приголосною /r/: *gig* [gig] – *гиг* - /g/ → /r/, *handicap* ['hændikæp] – *гандикап* - /h/ → /r/.

3) звукова дивергенція – передача однієї фонем запозиченого слова різними українськими фонемами. Наприклад, субституція англійської фонем /s/ українською /c/ або /z/: *transept* ['trænsəpt] – *трансепт* - /s/ → /c/, *wind-sail* ['wind, seil] – *віндзейль* - /s/ → /z/.

У деяких випадках відбувається синтагматична субституція – заміна однієї фонем мови-джерела кількома фонемами приймаючої мови. Наприклад, відтворення англійської приголосної /ŋ/: *diving* ['daivɪŋ] – *дайвінг**** - /ŋ/ → /n/, /z/.

Звуковий склад термінів англійського походження в українській мові відтворюється переважно двома способами: 1) відтворення звукової форми запозиченого слова – транскрибування (наприклад: *bumper* ['bʌmpə(r)] – *бампер* - /ŋ → /a/); 2) відтворення графічної форми запозичення – транслітерування (наприклад: *buffer* ['bʌfə(r)] – *буфер* - /ŋ → /y/). Можливі також випадки змішування цих двох способів (наприклад: *waterproof* ['wo:təpru:f] – *ватерпруф*).

Беручи до уваги структурні зміни українських науково-технічних термінів англійського походження та відтворення їх зовнішньої форми засобами української мови, розрізняємо такі групи:

1. Запозичення, які зазнали змін у фонемному складі, але передаються відповідними графічними засобами української мови без структурних змін. Серед таких слів доцільно виділити:

а) фонетичні запозичення, які відносно зберегли вимову англійських етимонів та їх звукову будову, наприклад: *fan* [fæn] – *фен*, *telex* ['teleks] – *телекс*;

б) запозичення, основою фонетичного освоєння яких було написання слів у мові-джерелі, наприклад: *binder* ['baɪndə(r)] - *біндер*, *wagon* ['wæɡən] – *вагон*;

* функціонування – ред.

** гопер – ред.

*** дайвінг – ред

в) запозичення змішаного типу, у яких частково відтворено графічний та фонемний склад відповідних англійських слів, наприклад: *water-way* ['wo:tər'wei] – *ватервей*, *waterproof* ['wo:təpru:f] – *ватерпруф*.

2. Запозичені слова, у яких відбулися певні трансформації у фонемному складі та які змінилися структурно, наприклад: *waterline* ['wo:təlain] – *ватерлінія*, *league* [li:g] – *ліга*.

У результаті аналізу фонетичного освоєння термінів англійського походження, які входять до складу сучасної української терміносистеми науки й техніки, встановлено, що процес асиміляції англомовних термінів на фонетичному рівні мови-одержувача загалом не відрізняється від способів фонетичного освоєння англізмів в українській літературній мові, хоча й має певні особливості, а саме: 1) науково-технічні терміни запозичують переважно писемним шляхом через опрацювання та переклад іноземної літератури; 2) унаслідок цього зовнішня форма запозичених термінів часто відтворюється транслітеруванням; 3) велику роль у визначенні зовнішньої форми запозичення відіграють фаховий та мовний рівні білінгва, який уперше вводить відповідний термін в українськомовне середовище; 4) унаслідок впливу орфографії мови-джерела процес фонетичного освоєння термінів, запозичених писемним шляхом, відбувається повільніше, ніж адаптація термінів, запозичених усно.

Фонетичним системам української та англійської мов притаманні як схожі (наприклад, поділ звуків на голосні та приголосні; виконання фонемами спільних функцій; існування складоподілу, наголосу), так і відмінні (наприклад, кількісний склад фонем, їх якісні характеристики) риси [4, с. 18; 19]. Загалом, підпорядкування фонетичної структури англомовних запозичень фонологічним особливостям української мови супроводжується фонетичною субституцією й характеризується такими ознаками:

1) Освоєнню англійських голосних фонем на українськомовному ґрунті властива більша кількість специфічних рис, ніж освоєнню приголосних, що пояснюється належністю англійської та української мов до різних типів мов – відповідно вокального та консонантного.

2) Пристосовуючись до особливостей фонетичної системи мови-одержувача, англійські фонемні (хоч і не однаковою мірою) втрачають артикуляційні риси, не властиві українській мові (наприклад, втрата англійськими голосними диференційної ознаки довгі та короткі; втрата глухими проривними приголосними їхньої напруженості, тощо).

3) Переважно англійські фонемні замінюють українськими фонемними з подібними артикуляційними характеристиками (наприклад: /u/, /u:/ → /y/, /d/ → /д/, /t/ → /т/, /m/ → /м/, /n/ → /н/, тощо).

4) Англомовні фонемні, не властиві українській мові, замінюють близькими за звучанням автохтонними, які тією чи іншою мірою здатні передати їхні диференційні ознаки (наприклад: /ŋ/ → /н/ + /г/; /æ/ → /є/).

5) Між елементами фонетичних систем англійської та української мов виявлено тенденцію до встановлення діафонічних відношень здебільшого дивергентного (наприклад: /s/ → /с/, /z/) та конвергентного (наприклад: /o/, /o:/ → /о/) характеру.

6) Англомовні запозичення, у складі яких сполучення фонем, не характерне для української мови, замінено на таке сполучення фонем, яке відповідає нормам мови-одержувача (наприклад, монофтонгізація в українській мові англійських дифтонгів /iə/, /eə/), вважаємо повністю освоєними на фонетичному рівні (наприклад: *clearance* ['kliərəns] – *кліренс*, *airlift* ['eə lift] – *ерліфт*, *polo* ['poulou] – *поло*).

7) У більшості українських варіантів англомовних науково-технічних термінів подвоєння приголосних передається однією приголосною (наприклад: *stripper* – *стрипер*, *derrick* – *дерік*, *trimmer* – *тример*, *jigger* – *джигер*), що вказує на пристосування англізмів до системи мови-одержувача і відповідає орфоепічним та орфографічним нормам української мови.

8) У складі деяких запозичених англійських термінів важкі з погляду української мови сполучення приголосних спрощують або розбивають за допомогою вставних голосних (наприклад: *plank sheer* – *планшир*, *bridle* – *бридель*, *cringles* – *кренгельс*).

9) Англомовні науково-технічні терміни, які мають в українській мові фонетико-графічні варіанти, що є вкрай небажаним для термінологічної системи, (наприклад, *fading* – *федінг*, *фединг*; *switch* – *свіч*, *свимч*; *scotch* – *скоч*, *скомч*; *freestyle* – *фрістайл*, *фрисктайл*; *kickboxing* – *кікбоксінг*, *кікбоксинг*; *trailer* – *трейлер*, *трайлер*; *blinker* – *бленкер*, *блінкер*; *cutter* – *катер*, *кутер*) не є цілком освоєними на фонетичному рівні мови-одержувача. Як нормативні пропонуємо залишити ті науково-технічні терміни, фонемний склад яких (та написання) відповідає орфоепічним (та орфографічним) нормам української мови (*фединг*, *свіч*, *скоч*, *фрисктайл*, *кікбоксинг*) та є близьким до вимови їхніх англомовних прототипів (*трейлер*, *блінкер*, *катер*).

10) Науково-технічні терміни англомовного походження здебільшого зберігають наголос, властивий їм у мові-джерелі (наприклад: *bumper* – *бампер*, *cracking* – *крéкінг*, *dispácher* – *диспéтчер*). Однак у деяких термінах-англізмах відбулася зміна наголосу (наприклад: *cúrsor* – *курсóp*, *cóttage* – *котéдж*, *vélvet* – *вельвéт*), що, на наш погляд, можна вважати наслідком пристосування запозичень до особливостей акцентуації слів у мові-одержувачі, а також дотриманням одного з основних правил української орфоєпії – милозвучності української мови.

У жодному із проаналізованих прикладів англомовних науково-технічних термінів впливу мови-джерела на фонетичну систему української мови не виявлено, що є позитивним фактором і свідчить про підпорядкування англійських запозичень нормам української мови.

Як бачимо, освоєння науково-технічних термінів, запозичених з англійської мови, на фонетичному рівні української мови загалом не відрізняється від способів фонетичної адаптації англізмів в українській літературній мові, хоча й має певні особливості (перевага писемного шляху запозичення термінів; відтворення зовнішньої форми здебільшого способом транслітерування тощо). У наших наступних публікаціях уважаємо за необхідне охарактеризувати загальні тенденції та специфіку освоєння англомовних термінів, які входять до складу сучасної української терміносистеми науки й техніки, на граматичному та лексико-семантичному мовних рівнях.

1. Лисенко О. А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології: Дис... канд. філол. наук: 10.02.01. – Х., 1999. – 170 с. 2. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За заг. ред. акад. І. К. Білодіда. – К. Наук. думка, 1973. – 439 с. 3. Сергєєва Г. А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології: Дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2002. – 250 с. 4. Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов / Відп. ред. Ю. О. Жлуктенко. – К.: Наук. думка, 1981. – 354 с. 5. Сучасний словник іноземних слів: Близько 20000 слів і словосполучень / Уклад.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, НАН України. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.